

ЛАНДШАФТИ ВОЄННОГО ПОХОДЖЕННЯ: ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У ТУРИЗМІ

Різноманіття та привабливість сучасного ландшафту будь-якого регіону залежить від наявності та стану в його структурі трьох груп ландшафтів: натуральних, натурально-антропогенних та антропогенних. Серед антропогенних на особливу увагу заслуговують белігеративні (від лат. *belligero* – вести війну) ландшафтні комплекси, що сформувались в процесі підготовки і ведення воєнних дій, проведення військових навчань тощо. Вони поширені скрізь і концентрують в собі історію найкритичніших моментів взаємодії між людьми, які відображаються в понівечених ландшафтах.

Уже сьогодні белігеративні ландшафти є одними із важливих елементів туристичних маршрутів. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в Україні активно почав розвиватися форт-туризм. Зараз це один з популярних і доступних напрямів воєнного туризму, пов'язаний з відвідуванням різноманітних фортифікаційних споруд [1].

Тривалий час географи-природнички і туризмознавці України не звертали уваги на белігеративні ландшафти, бо вважали їх «ландшафтами без майбутнього». Однак, події початку ХХІ ст. доводять, що роль та значення белігеративних ландшафтів не зменшується, а зростає. Більше того, навряд чи де-небудь на Землі ландшафтних комплексів воєнного походження є більше, ніж на Східноєвропейській рівнині і особливо в її південно-західній частині, де й розташована Україна.

Широке розповсюдження, значне різноманіття й специфічні умови їх формування (переважно під час військових дій), значення для пізнання природи й історії окремих регіонів Землі спонукали фахівців різних наукових напрямів до активних досліджень ландшафтних комплексів воєнного походження. У процесі таких досліджень було запропоновано значну кількість термінів і понять, різноманітних визначень, котрі часто не лише не співпадають за змістом, але й протирічають один одному. Це спонукає до детального розгляду основних термінів і понять, які можна у подальшому використовувати у процесі пізнання ландшафтних комплексів воєнного походження, зокрема у туризмознавстві.

Ще у другій половині ХХ ст. усі ландшафти воєнного походження були виокремлені в особливий клас антропогенних ландшафтів під загальною назвою белігеративні ландшафти. Ця назва виявилася вдалою і зараз є найбільш вживаною. Вдалою, тому що під назвою (терміном) «белігеративні ландшафти», «белігеративний ландшафтний комплекс» можна розуміти будь-які ландшафтні комплекси воєнного походження незалежно від їх способу створення, віку та особливостей сучасного функціонування. Є й інші терміни, якими науковці, не завжди аналізуючи їх суть, узагальнено називають ландшафтні комплекси воєнного походження. Серед таких:

- *воєнно-фортифікаційні*. Цей термін доцільно використовувати, але для позначення не всіх ландшафтних комплексів воєнного походження, а лише тих, що були створені в процесі будівництва фортифікаційних споруд – оборонних валів і ровів, оборонних ліній, окопів і траншей тощо;
- *військово-фортифікаційні*. Частіше вживаний серед військових фахівців і має більш широке значення, ніж термін воєнно-фортифікаційні ландшафти. Однак і він не охоплює всі белігеративні ландшафти, а лише ті з них, що були створені при наявності військ і військовими. Між тим, значна частина цих ландшафтних комплексів, наявна до цього часу, – протитанкові рови, ескарпи – була створена цивільним населенням або в процесі випробувань тієї чи іншої зброї – вирви від бомб, кільцеподібні заглибини на поверхні землі, що утворилися в результаті підземних випробувань тощо;
- *інженерно-військові*. Цей термін найбільше придатний для позначення лише сучасних активно функціонуючих белігеративних ландшафтних комплексів – територій воєнних дій, воєнних полігонів, складських комплексів воєнної техніки, військових частин та інших.

Безперечно, що крім зазначених будуть й інші терміни та поняття, пов'язані з ландшафтними комплексами воєнного походження. У структурі антропогенного ландшафтознавства розвивається новий напрям досліджень сучасних ландшафтів – *белігеративне ландшафтознавство*. Опублікована перша монографія за результатами регіональних досліджень ландшафтних комплексів воєнного походження [3] та низка статей у наукових журналах, зокрема й у Віснику Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Військово-спеціальні науки» [4,5].

У подальшому активний розвиток белігеративного ландшафтознавства тісно взаємопов'язаний з сучасними воєнними подіями в Україні. Дотичними до белігеративного ландшафтознавства, є сакральне (від лат. *sacralis* – священний) й тафальне (від лат. *tafalny* – поховання) ландшафтознавства. Сформовані ними поняття і терміни уже використовують у туризмі, особливо практиці проведення туристських екскурсій, змагань, олімпіад тощо. Белігеративні ландшафтні комплекси стають невід'ємною частиною сучасного туризму й правильне розуміння відповідних термінів і понять є необхідним.

Список використаних джерел

1. Атаман Л. В. Белігеративні ландшафти Поділля як об'єкти розвитку рекреації та туризму. Освітні й наукові виміри географії та туризму. Полтава. 2020. С. 82-84.
2. Данілов Й. В., Нойман Г. Р. Могилів-Ямпільський укріплений район. Перша Могилів-Подільська красзнавча конференція. Могилів-Подільський. 1996. С. 85-88.
3. Денисик Г. І., Антонюк О. О. Белігеративні ландшафти Поділля: монографія. Вінниця. ТОВ «Нілан – ЛТД». 2017. 202 с.

4. Денисик Г. І., Антонюк О. О. Наукове і прикладне значення белігеративних ландшафтів. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2017. №1 (36). С. 13-16.

5. Денисик Г. І. Белігеративні ландшафти: суть і класифікація. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2017. №2 (36). С. 3-7.